

IS'HOQXON IBRATNING TILSHUNOSLIK VA MA'RIFATPARVARLIK FAOLIYATI: MILLIY TA'LIM VA ILMIY MEROSNING QATAG'ON DAVRIDAGI TAQDIRI

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Toxirov Azizbek Zokirjon o'g'li

Tel: +998944385469

*Ilmiy rahbar: **Muqumjon Axunov Muhammadaminovich***

(PhD) filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor

E-mail: muqumjon.axunov@bk.ru

Annotatsiya Mazkur maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston ma'rifiy muhitining shakllanishida muhim o'rin tutgan Is'hoqxon Junaydullaxo'ja o'g'li Ibratning tilshunoslik, pedagogik, noshirlik va tarixshunoslik faoliyati kompleks tarzda tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy e'tibori Ibratning ko'p tillilikni targ'ib etishi, "Lug'ati sitta-alsina", "Jome' ul-xutut" kabi ilmiy asarlari hamda "Matbaai Ishoqiya" faoliyatining o'zaro bog'liqligiga qaratiladi. Shuningdek, ma'rifatparvarning yangi usul maktablari tashkil etish va ilmiy-ma'rifiy adabiyotlarni ommalashtirishdagi faoliyati tahlil qilinadi. Maqolada Ibrat merosini faqat jadidchilik tarixining bir qismi sifatida emas, balki til, ta'lim, nashriyot va tarixiy xotirani birlashtirgan yaxlit intellektual loyiha sifatida talqin qilish taklif etiladi. Tadqiqotning alohida qismida 1937-yilgi qatag'onning Ibrat hayoti va ilmiy-ma'rifiy merosiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Natijada Ibrat faoliyatining markazida xalqni zamonaviy bilim, til va yozuv vositalari orqali ma'rifatga olib chiqish g'oyasi turgani asoslanadi.

Kalit so'zlar: Is'hoqxon Ibrat, qatag'on qurbonlari, jadidchilik, ma'rifatparvarlik, tilshunoslik, ko'p tillilik, Lug'ati sitta-alsina, Jome' ul-xutut, Matbaai Ishoqiya, yangi usul maktabi, tarixiy xotira.

Аннотация: В статье комплексно исследуется деятельность Исхакхана Джунайдуллахожа угли Ибрата - просветителя конца XIX – начала XX века, в области языкознания, образования, книгоиздания и историографии. Особое внимание уделяется его многоязычной деятельности, трудам «Лугати ситта-алсина» и «Джомеъ ул-хутут», а также роли типографии «Матбааи Ишхокия». Анализируется взаимосвязь между распространением знаний о языках, развитием нового метода образования и издательской деятельностью. Автор предлагает рассматривать наследие Ибрата не только как часть истории джадидизма, но и как целостную интеллектуальную систему, объединяющую язык, образование, печатное дело и историческую память. Отдельно рассматривается влияние репрессий 1937 года на судьбу просветителя и сохранение его научно-культурного наследия. В исследовании обосновывается вывод о том, что центральной идеей деятельности Ибрата было просвещение общества посредством языка, образования, письменности и доступного распространения знаний.

Ключевые слова: Исхакхан Ибрат, жертвы репрессий, джадидизм, просветительство, языкознание, многоязычие, «Лугати ситта-алсина», «Джомеъ ул-хутут», «Матбааи Ишхокия», образование, историческая память.

Abstract: This article examines the linguistic, educational, publishing and historiographical activities of Ishoqxon Junaydullaxo'ja o'g'li Ibrat, one of the prominent Central Asian intellectuals of the late nineteenth and early twentieth centuries. Particular attention is paid to his promotion of multilingual education, his works *Lug'ati sitta-alsina* and *Jome' ul-xutut*, and the educational significance of his printing house, *Matbaai Ishoqiya*. The study analyses the relationship between language learning, the new-method school movement and the dissemination of educational literature. Rather than treating Ibrat merely as a representative of the Jadid movement, the article approaches his legacy as an interconnected intellectual project combining language, education, publishing and historical memory. The

article also examines the consequences of the 1937 repression for Ibrat's life and intellectual heritage. The study argues that the central principle of Ibrat's activity was to promote social enlightenment through language education, literacy, writing systems and accessible knowledge.

Keywords: *Ishoqxon Ibrat, victims of repression, Jadidism, enlightenment, linguistics, multilingualism, Lug'ati sitta-alsina, Jome' ul-xutut, Matbaai Ishoqiya, education, historical memory.*

KIRISH

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida yuz bergan o'zgarishlar mahalliy ziyolilarning ta'lim, til, matbaa va ilm-fan masalalariga yangicha munosabat bilan yondashishiga sabab bo'ldi. Bu davrda ma'rifatparvar ziyolilar jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida savodxonlik, zamonaviy ta'lim va dunyo tillarini o'rganishga e'tibor qaratdilar. Ana shunday tarixiy sharoitda faoliyat yuritgan Is'hoqxon Ibrat o'zining ko'p qirrali ilmiy va ma'rifiy merosi bilan ajralib turadi. Manbalarda uning yangi usul maktabi tashkil etgani, "Matbaai Ishoqiya"ni yo'lga qo'ygani, olti tilli lug'at tuzgani, yozuvlar tarixiga bag'ishlangan asar yaratgani va tarixiy tadqiqotlar olib borgani qayd etiladi [5; 6]. Ibratning faoliyatini faqat alohida sohalarga bo'lib o'rganish uning tarixiy shaxs sifatidagi mohiyatini to'liq ochib bermaydi. Chunki uning tilshunoslikka oid ishlari ta'lim bilan, ta'lim faoliyati matbaa bilan, matbaa esa ilmiy va ma'rifiy g'oyalarni ommalashtirish bilan bevosita bog'langan. Shu nuqtayi nazardan, ushbu tadqiqotda quyidagi ilmiy muammo ilgari suriladi: Is'hoqxon Ibratning tilshunoslik, ta'lim va noshirlik faoliyati qanday qilib yagona ma'rifiy tizimni shakllantirdi va 1937-yilgi qatag'on ushbu intellektual merosning tarixiy davomiyligiga qanday ta'sir ko'rsatdi? Tadqiqotning maqsadi - Is'hoqxon Ibratning tilshunoslik va ma'rifatparvarlik faoliyatini o'zaro bog'liq jarayon sifatida tahlil qilish hamda uning qatag'on qurboni sifatidagi tarixiy taqdirini ilmiy manbalar asosida yoritish. Tadqiqotning vazifalari: Ibratning intellektual shakllanishiga ta'sir qilgan tarixiy muhitni aniqlash; uning ko'p tillilik va til o'rganishga oid qarashlarini tahlil qilish; "Lug'ati sitta-alsina" va "Jome'

ul-xutut” asarlarining ma’rifiy-ilmiy ahamiyatini ko’rsatish; “Matbaai Ishoqiya”ning ma’rifiy faoliyatdagi rolini aniqlash; yangi usul maktablari faoliyatini Ibratning ilmiy-ma’rifiy konsepsiyasi bilan bog’lash; 1937-yilgi qatag’onning uning hayoti va merosiga ta’sirini tahlil qilish. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, manbashunoslik, biografik, matnshunoslik va tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning birlamchi manba bazasini Ibratning “Lug’ati sitta-alsina”, “Jome’ ul-xutut”, “Tarixi Farg’ona” va “Ilmi Ibrat” asarlari tashkil etadi [1–4].

IS’HOQXON IBRATNING INTELLEKTUAL SHAKLLANISHI VA DUNYOQARASHI

Is’hoqxon Ibrat XIX asrning ikkinchi yarmida Namangan viloyatining To’rao’rg’on hududida shakllangan ma’rifiy muhit vakili edi. U Qo’qondagi Muhammad Siddiq Tunqator madrasasida tahsil olgan. Keyinchalik xorijiy mamlakatlarga qilgan safarlari uning dunyoqarashini mahalliy muhit bilan cheklanmagan bilimlar doirasi bilan boyitgan [5; 6]. Ibratning safarlari haqida so’z yuritganda ularni faqat biografik fakt sifatida sanab o’tish yetarli emas. Ular ma’rifatparvarning turli ta’lim va madaniyat muhitlarini kuzatishiga, tillar va yozuvlarning amaliy imkoniyatlarini ko’rishiga sharoit yaratgan. Keyingi faoliyatida uning bilimni egallash va egallangan bilimni jamiyatga tarqatish masalalariga alohida e’tibor bergani aynan shu tajriba bilan uyg’unlashadi. Ibratning ma’rifiy qarashlarida ikki bosqichni ajratish mumkin: birinchisi - bilimni izlash va o’zlashtirish; ikkinchisi - uni jamiyatga yetkazish. Bu ikki bosqich keyinchalik uning maktab, lug’at, matbaa va ilmiy asarlar yaratish faoliyatida bir-birini to’ldiradi.

“LUG’ATI SITTA-ALSINA”: KO’P TILLILIKNI MA’RIFAT VOSITASIGA AYLANTIRISH

Ibratning tilshunoslik merosini o’rganishda “Lug’ati sitta-alsina” alohida ahamiyatga ega. Asar 1901-yilda nashr etilgan bo’lib, unda arab, fors, hind, turk, o’zbek va rus tillari o’rtasidagi lug’aviy muvofiqliklar jamlangan [1, 2-b.]. Zamonaviy bibliografik ma’lumotlarda lug’atning olti tilli ekani, ikki qismdan tashkil topgani va mingdan ortiq birliklarni qamrab olgani qayd etiladi [5].

Lugʻatning tarixiy ahamiyatini faqat uning tillar soni bilan oʻlchash toʻgʻri emas. Uning yaratilish maqsadi va foydalanish muhiti Ibratning tilni maʼrifat vositasi sifatida koʻrganini anglashga yordam beradi. Lugʻat oʻquvchi uchun bir tildagi soʻzni boshqa tillardagi muqobillari bilan qiyoslash imkonini beradi. Shu tariqa u til oʻrganishni madaniyatlararo bilim almashinuvi bilan bogʻlaydi. Ibrat faoliyatida til ikki vazifani bajaradi. Birinchidan, u muloqot vositasi; ikkinchidan, u boshqa xalqlarning ilmiy va madaniy tajribasiga kirish vositasi. Ikkinchi jihat Ibratning koʻp tillilikka bergan amaliy qiymatini tushunish uchun muhimdir. “Lugʻati sitta-alsina”ning tuzilishi ham eʼtiborga loyiq. Manbalarda birinchi qismning alifbo tartibida tuzilgani, keyingi qismida esa feʼllar, otlar, olmoshlar, vaqt birliklari, inson aʼzolari, hayvonlar va boshqa kundalik tushunchalar boʻyicha lugʻaviy material berilgani qayd etiladi [5]. Bunday tuzilish lugʻatni faqat nazariy maʼlumotnoma emas, balki oʻquv jarayonida foydalanish mumkin boʻlgan amaliy qoʻllanma sifatida koʻrishga asos beradi. Shu nuqtada Ibratning tilshunoslik faoliyati bilan bugungi chet tillari taʼlimi oʻrtasida metodik parallellik koʻrinadi: til birligi alohida yodlanadigan material emas, balki boshqa tillardagi muqobillar, predmetlar va kundalik faoliyat bilan bogʻlangan holda oʻrganiladi. Bunday yondashuv oʻquvchining lugʻat boyligini amaliy kontekstda shakllantirishga xizmat qiladi.

“JOME’ UL-XUTUT”: YOZUV TARIXI VA ILMIY TAFAKKUR

Ibratning ilmiy merosidagi oʻziga xos asarlardan biri “Jome’ ul-xutut”dir. Asar 1912-yilda “Matbaai Ishoqiya”da nashr etilgan va 132 betdan iborat boʻlgan [2, 4-b.]. Qoʻlyozma nusxalari masalasi murakkab boʻlib, tadqiqotchilar asarning toshbosma nusxalarini asosiy manba sifatida koʻrsatadilar. Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondida uning bir nechta toshbosma nusxalari saqlanishi qayd etilgan [7]. “Jome’ ul-xutut”ning ilmiy qimmatini yozuvni oddiy texnik vosita emas, balki insoniyat madaniy taraqqiyoti bilan bogʻliq hodisa sifatida koʻrib chiqishida namoyon boʻladi. Asarda turli yozuv tizimlari va xat shakllari haqida maʼlumot berilgan. Shu jihatdan asar oʻz davri oʻquvchisining dunyo yozuvlari haqidagi tasavvurini kengaytirishga xizmat qilgan. Ibratning asarni

o‘z matbaasida nashr ettirgani ham mazmun va vositaning uyg‘unligini ko‘rsatadi: u yozuv tarixini o‘rganadi, yozuv va xattotlikka oid bilimlarni tizimlashtiradi va bu bilimni matbaa orqali o‘quvchiga yetkazadi. Tadqiqotchilar “Jome’ ul-xutut”ning 1999 va 2005-yillardagi “Tanlangan asarlar” nashrlarida to‘liq berilmaganini, ayrim qisqartirish va umumlashtirishlar mavjudligini qayd etadilar [7]. Shu sababli ilmiy ishda ikkilamchi nashrga tayanish bilan cheklanmasdan, imkon qadar 1912-yilgi toshbosma nusxaga murojaat qilish metodik jihatdan muhimdir.

“MATBAAI ISHOQIYA”: BILIMNI TARQATISH INFRASTRUKTURASI

Ibratning ma’rifatparvarlik faoliyatini matbaadan ajratib o‘rganib bo‘lmaydi. Manbalarga ko‘ra, u 1908-yilda To‘raqo‘rg‘onda litografik matbaa faoliyatini yo‘lga qo‘ygan va uni “Matbaai Ishoqiya” deb atagan [6]. Matbaada ilmiy, ma’rifiy, badiiy va o‘quv mazmunidagi turli asarlar nashr qilingan. Bu faoliyatni Ibratning umumiy ilmiy konsepsiyasidagi uchinchi bosqich sifatida ko‘rish mumkin: bilimni o‘rganish, bilimni yaratish va bilimni ommalashtirish. “Lug‘ati sitta-alsina” va “Jome’ ul-xutut” kabi asarlar bilimni tizimlashtirgan bo‘lsa, matbaa uni nisbatan kengroq auditoriyaga yetkazish imkonini bergan. Ibratning “Ilmi Ibrat” asari ham shu nuqtayi nazardan muhim birlamchi manbadir. Mavjud bibliografik ma’lumotlarda asarning 1909-yilgi “Matbaai Ishoqiya” nashri O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondida №9987 inventar bilan saqlanishi va unda muayyan matn 15-betda joylashgani qayd etilgan [4, 15-b.]. Bu manba Ibratning o‘z davrida ma’rifat va ilmni targ‘ib qilishga qaratilgan yozma faoliyatini bevosita o‘rganish imkonini beradi. Shunday qilib, Ibrat uchun matbaa texnik qurilma bo‘lib qolmagan. U bilimni ishlab chiqarish va tarqatish jarayonining muhim infratuzilmasiga aylangan. Bu holat uni faqat muallif sifatida emas, balki ma’rifiy kommunikatsiya tizimini shakllantirishga uringan tashkilotchi sifatida ham o‘rganishga asos beradi.

YANGI USUL MAKTABI VA TIL TA’LIMI

Ibratning pedagogik qarashlari uning tilshunoslik faoliyati bilan bevosita bog‘liq. Manbalarda uning To‘raqo‘rg‘onda yangi usul maktabi tashkil etgani va

keyinchalik ta'lim faoliyatini turli shakllarda davom ettirgani qayd etiladi [5; 6]. Ibratning faoliyatidagi muhim jihat shundaki, u tilni nazariy obyekt sifatida o'rganish bilan cheklanmagan, uni ta'lim amaliyotiga olib kirgan. "Lug'ati sitta-alsina"ning amaliy tuzilishi ham aynan shunday ehtiyoj bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Lug'atdagi kundalik predmetlar, shaxslar, hayvonlar, vaqt birliklari va boshqa tushunchalarning bir necha tildagi muqobillari o'quvchi uchun amaliy lug'aviy material vazifasini bajaradi [5]. Shu asosda Ibratning ma'rifiy tizimini "lug'at – maktab – matbaa – kitobxon" zanjiri orqali tasavvur qilish mumkin. Bunda lug'at o'quv vositasi, maktab bilimni o'zlashtirish muhiti, matbaa bilimni ko'paytirish vositasi, kitobxon esa ushbu tizimning yakuniy iste'molchisi sifatida namoyon bo'ladi.

TIL, TARIX VA MILLIY XOTIRA

Ibratning ilmiy merosida til va yozuv bilan bir qatorda tarixiy asarlar ham muhim o'rin tutadi. "Tarixi Farg'ona" asari Qo'qon xonligi va Farg'ona tarixini o'rganishda muhim manbalardan biri sifatida qayd etiladi [8]. Asarning boshlang'ich qismida Ibrat tarixiy voqealarni bayon qilish bilan birga, o'zidan avvalgi tarixiy manbalarga murojaat qiladi. Raqamlashtirilgan nashrning birinchi sahifasida asarning boshlanishi va muallifning tarixiy manbalardan foydalanish uslubi ko'rinadi [3, 1-b.]. Bu jihat Ibratning tarix yozish jarayoniga manba bilan ishlash tamoyilini olib kirganini ko'rsatadi.

Ibrat merosida til, yozuv va tarixni bir tizimda ko'rish mumkin. Til bilimni egallash vositasi bo'lsa, yozuv uni saqlash vositasi, matbaa tarqatish vositasi, tarix esa jamiyat xotirasini tartibga solish vositasi vazifasini bajaradi. Shu ma'noda Ibrat faoliyatining markazida faqat "ma'rifat" tushunchasi emas, balki ma'rifatning avlodlar o'rtasida uzluksiz yetkazilishini ta'minlash g'oyasi ham mavjud.

QATAG'ON VA IBRATNING HAYOTI: INTELLEKTUAL FAOLIYATNING UZILISHI

1930-yillar Ibrat hayotining eng murakkab davrlaridan biri bo'ldi. Manbalarda u 1937-yilda hibsga olingani va shu yil qamoqda vafot etgani qayd

etiladi [6]. Bu voqea Ibratning shaxsiy hayotini yakunlagan tarixiy fojia bo'lish bilan birga, uning ilmiy-ma'rifiy faoliyatining tabiiy davomiyligini ham to'xtatgan.

Bu yerda "qatag'on Ibrat merosini butunlay yo'q qildi" degan keskin xulosadan ko'ra, ehtiyotkor ilmiy talqin ma'qul. Qatag'on muallifning faoliyatini, yangi ilmiy asarlar yaratish va pedagogik tajribani davom ettirish imkoniyatini tugatdi. Shu sababli uning ilmiy dasturi tabiiy rivojlanish yo'lidan uzildi.

Bundan tashqari, Ibratning merosi uzoq vaqt davomida to'liq ilmiy muomalada bo'lmagan. Mustaqillik yillarida uning asarlarini qayta nashr qilish va ilmiy tadqiq etish jarayoni kuchaydi. 2005-yilgi "Tanlangan asarlar" nashri bunga misol bo'la oladi [9].

IBRAT MEROSINING ZAMONAVIY AHAMIYATI

Ibrat merosining zamonaviy ahamiyatini uning nomi bilan bog'liq ta'lim muassasalari va ilmiy-ma'rifiy loyihalarda ko'rish mumkin. 2022-yilgi Prezident qarori bilan Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti tashkil etilgan bo'lib, hujjatda Ibratning xorijiy tillar bo'yicha bilimdoni va ma'rifatparvar sifatidagi merosi alohida e'tirof etiladi [10].

Bu tarixiy jihatdan e'tiborga molik holatdir: bir davrda qatag'on qilingan ziyolining nomi keyingi davrda xorijiy tillar va ta'lim bilan bog'liq oliy ta'lim muassasasining ramziga aylangan. Bu jarayon tarixiy xotiraning qayta tiklanishi va Ibrat faoliyatidagi til-ta'lim-ma'rifat aloqalarining zamonaviy sharoitda yangi mazmun kasb etishini ko'rsatadi.

Bugungi chet tillari ta'limi nuqtayi nazaridan Ibrat tajribasining uch jihati alohida o'rganishga arziydi: ko'p tillilikka ijobiy munosabat, tilni amaliy bilim bilan bog'lash va ilmiy-ma'rifiy materiallarni ona tilida ommalashtirish. Bu jihatlar Ibrat merosining faqat tarixiy emas, balki pedagogik va metodik ahamiyatini ham ko'rsatadi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari Ibrat faoliyatini beshta o'zaro bog'liq yo'nalishda umumlashtirish imkonini berdi.

Birinchi yoʻnalish - til. “Lugʻati sitta-alsina” koʻp tilli lugʻat sifatida til oʻrganish va tillararo qiyoslash imkoniyatini yaratgan [1].

Ikkinchi yoʻnalish - yozuv. “Jomeʼ ul-xutut” turli yozuv tizimlari haqidagi bilimlarni bir joyga jamlashga qaratilgan [2].

Uchinchi yoʻnalish - taʼlim. Yangi usul maktablari Ibratning bilimni amaliy ravishda oʻquvchiga yetkazish maqsadini ifodalagan [5; 6].

Toʻrtinchi yoʻnalish - matbaa. “Matbaai Ishoqiya” ilmiy va maʼrifiy matnlarni koʻpaytirish hamda tarqatish imkonini bergan [6; 7].

Beshinchi yoʻnalish - tarixiy xotira. “Tarixi Fargʻona” kabi asarlar oʻtmish haqidagi maʼlumotlarni yozma shaklda saqlash va keyingi avlodga yetkazishga xizmat qilgan [3; 8].

Shu asosda Ibrat merosini quyidagi model orqali ifodalash mumkin: til - bilimni egallash; yozuv - bilimni saqlash; taʼlim - bilimni oʻzlashtirish; matbaa - bilimni tarqatish; tarix - xotirani avlodlarga yetkazish vositasidir.

Mazkur model Ibratning faoliyatini turli sohalarga ajratib emas, yagona maʼrifiy tizim sifatida tushuntirishga imkon beradi. Maqolaning ilmiy yangiligi ham aynan shu tizimli yondashuvda koʻrinadi.

XULOSA

Isʼhoqxon Ibratning hayoti va faoliyatini oʻrganish XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi Turkiston maʼrifiy jarayonlarini anglash uchun muhim ilmiy imkoniyat beradi.

Tadqiqot davomida Ibratning tilshunoslik, pedagogika, noshirlik va tarixshunoslik faoliyatlari bir-biridan mustaqil emasligi aniqlandi. “Lugʻati sitta-alsina” koʻp tillilik va bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilgan boʻlsa, “Jomeʼ ul-xutut” yozuv va madaniyat tarixini anglashga yoʻnaltirilgan. “Matbaai Ishoqiya” esa bunday bilimlarni kitob va oʻquv qoʻllanmalari orqali kengroq ommaga yetkazish mexanizmini yaratgan [1; 2; 6].

Ibratning yangi usul maktablari tashkil etishdagi faoliyati uning nazariy qarashlarini taʼlim amaliyoti bilan bogʻlagan. Shu jihatdan u faqat asar yozgan ziyoli

emas, balki bilim yaratish, uni tizimlashtirish, o'qitish va ommalashtirish jarayonlarini birlashtirishga harakat qilgan ma'rifatparvar sifatida namoyon bo'ladi.

1937-yilgi qatag'on Ibratning hayotini yakunlagan va uning ilmiy-ma'rifiy faoliyatining tabiiy davomiyligini buzgan tarixiy hodisa bo'ldi [6]. Biroq keyingi davrda uning merosi qayta ilmiy va ma'naviy muomalaga kiritildi. 2022-yilda Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari institutining tashkil etilishi uning nomi va merosi ta'lim hamda xorijiy tillar bilan bog'langanining zamonaviy ko'rinishidir [10].

Demak, Ibrat merosining bugungi ahamiyati faqat uning tarixiy shaxs sifatidagi xotirasida emas. Uning tilni o'rganish, ilmni egallash, kitob yaratish, ta'limni rivojlantirish va tarixiy xotirani saqlashga qaratilgan faoliyati zamonaviy ta'lim va ilmiy tadqiqotlar uchun ham muhim manba bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR

1. Ibrat I.T. Lug'ati sitta al-sina. - Toshkent: V.I. Lenin nomidagi bosmaxona, 1901. - 2-betdan foydalanildi.
2. Ibrat I.T. Jome' ul-xutut. - To'raqo'rg'on: Matbaai Ishoqiya, 1912. - 4-betdan foydalanildi. Asarning toshbosma nusxalari O'zR FA Sharqshunoslik instituti fondida saqlanishi qayd etilgan.
3. Ibrat I.T. Tarixi Farg'ona. - 1916. - 1-bet. Raqamlashtirilgan nashr.
4. Ibrat I.T. Ilmi Ibrat. - To'raqo'rg'on: Matbaai Ishoqiya, 1909. - 15-bet.
5. Ziyosfera. Is'hoqxon to'ra Ibrat: hayoti, asarlari va ilmiy merosi. - Elektron resurs.
6. Dolimov U. Is'hoqxon Ibrat. - Toshkent: Sharq, 1994.
7. Abdurasulova va boshq. Is'hoqxon Ibratning "Jome' ul-xutut" asari: matniy va nashr masalalari. // Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. - 2023. - №9/4.
8. Mamatjanova N. Is'hoqxon Ibratning "Tarixi Farg'ona" asari. - Zenodo, 2023. DOI: 10.5281/zenodo.8262687.
9. Ibrat I.T. Tanlangan asarlar. Tuzuvchilar: U. Dolimov, N. Jabborov; mas'ul muharrir B. Qosimov. - Toshkent: Ma'naviyat, 2005.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari institutini tashkil etish to'g'risida. PQ-275-son, 09.06.2022.
11. Usmonov S., Shamsiddinova H. Matbaai Ishoqiya tarixidan. // TADQIQOTLAR jahon ilmiy-metodik jurnali. - 2023. - 28(2). - B. 22–28.
12. Toshpo'latov A.I., Abdullayeva M.Sh. Is'hoqxon To'ra Ibrat ijodining jadidchilik harakatidagi o'rni. // O'zDJTU konferensiya materiallari. - 2026.